

СЕКЦІЯ 1

ФІЛОСОФСЬКА ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ: ГРАНІ ПЕРЕТИНУ

Крижановський Анатолій Федорович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
в. о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави
доктор юридичних наук, професор, член – кореспондент
Національної академії правових наук України, Заслужений діяч
науки та техніки України*

КРИЗО-ДИСКУРС У ПРАВІ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ ЗРІЗИ

З 1983 року, коли Гарольд Дж. Берман, як на мене, досить метафорично кваліфікував ситуацію у західному праві як кризу[1], а 1994 року у передмові до російського видання підкреслив, що факт кризи аж ніяк не можливо довести науково [2, с. 13], ця ідея поширилася, модифікувалася, і обросла шлейфом міркувань і позицій, у тому числі й алармістських. Характерним (добре, що ненауковим) ображчиком інтерпретації цієї ідеї може слугувати фраза з Вікіпедії: «... Берман детально аналізує сучасну епоху, і **доходить висновку** (підкреслено мною – А.К.) про те, що сучасне європейське право знаходиться у найглибшій кризі з моменту свого зародження у Х столітті»[3]. Насправді ж, Г. Дж. Берман «не доходить висновку», а «висловлює власне відчуття», ще раз визнаючи, що факт такої кризи науково довести неможливо [2, с. 48]. Це і залишається основною проблемою сучасного кризо-дискурсу: відсутність належного концептуального осягнення кризової проблематики у праві, оціночний характер процесів розвитку і занепаду у правовій сфері значною мірою утруднюють (якщо взагалі уможлиблюють) інструменталізацію категорії кризи до рівня працюючих критеріїв виміру розвитку і деградації у праві.

Найперше міркування, яке напрошується щодо цієї проблеми: криза у праві – це не якийсь феномен, що є властивим абстрактному

праву як такому. Криза – це певний стан правової сфери у конкретних характеристиках «місця, часу, і обставин». Відтак, висновок про кризу має ґрунтуватися на аналізі права якоїсь конкретної країни, регіону, чи групи країн у певний конкретний період історичного часу. Криза завжди виявляє себе у конкретній сфері – у кризі юридичної доктрини, законодавства, правосуддя, правоохоронних інституцій, правозахисту, правосвідомості, чи навіть масової правореалізації. І якщо криза є властивою усім чи більшості складових правової системи, вона стає всеохоплюючою, загальною кризою національного права. Втім, серед наявних публікацій таких досліджень, які відслідковували б такого роду системні процеси чи у правовій сфері окремої країни, чи групи країн, вітчизняними чи зарубіжними правниками не здійснювалось. До виключень, з певними застереженнями, можна віднести новітню колективну монографію, видану у Санкт_Петербурзі 2021 року [4]. Це надзвичайно цінне і цікаве дослідження, крім іншого, викликає інтерес і масштабування проблеми. Як ніби-то за «аналогією від зворотнього» з Г. Берманом, який разом з У. Мейтландом позначив XII століття як «золоте» щодо розвитку права [3, с. 62], авторський колектив цієї монографії висловлює цікаву позицію щодо столітнього періоду кризи у державно-правовій сфері в СРСР та на пострадянському просторі [4, с. 7].

Свого часу про кризу юриспруденції початку XX ст. писав Б. О. Кістяківський. у фундаментальній праці «Соціальні науки і право» [5]. Криза розгортається на тлі розчарування у науці (у т. ч. юридичній), пошуку задоволення у інших сферах духовної діяльності та схильності у процесі пошуку наукової істини керуватися не апріорними принципами, а міркуваннями фактичної придатності, користі та інтересу. Симптоми кризи філософ права бачить у руйнації стійких, аксіоматичних стандартів сприйняття наукових положень у юриспруденції, пов'язує кризовий стан науки права з хибним перенесенням природньо-наукових понять у область соціальних наук і права, акцентуючи поширення містицизму і псевдонауковості як наслідку невір'я щодо результатів наукової праці. Але головне – кризу мислитель сприймав як щабель для досягнення нових результатів.

І дійсно, вчення Б. О. Кістяківського про пріоритетність «істинного буття» права у свідомості особи і суспільства, а не в кодексах законів чи у судових рішеннях [5, с. 288] стало важливим методологічним підґрунтям для розвитку вітчизняної юриспруденції вже у сучасних умовах, дало поштовх розвитку інтегративної юриспруденції, ідей правової державності та ін. З позиціями Б. О. Кістяківського цілком кореспондується висновок Ю. М. Оборотова про кризу законодавчого права вже у сучасних умовах в Україні [6].

Разом з тим, проблематика кризи у правовій сфері не отримала належного щодо її масштабу, рівню і значенню, наукового опрацювання, передусім, загальнотеоретичного (концептуального). Тому у сприйнятті цього феномена різними науковцями спостерігаються досить значні відмінності. Так чи інакше, у вжитку переважної більшості тих, хто вдавався до терміну «криза у праві», це поняття не кореспондується з певними чіткими (інструментальними) критеріями кризи у праві як такої. Це словосполучення, скоріше, набуло метафоричності, яка акцентує проблемність, відхід від норми, та стурбованість станом справ у цій царині. Так, автори вже згадуваної монографії «Криза у праві: історія і сучасність» розуміють кризу дуже абстрактно – як перешкоду на життєвому шляху людини чи групи людей, подолання якої є можливим [4, с.7], не конкретизуючи цю категорію щодо специфіки її проявів у правовій сфері.

Тому під кризою розуміються досить різні за якістю і характеристиками негативні процеси, явища і тенденції у правовій сфері.

Так, Б. А. Осіп'ян бачить прояви кризи у праві в тому, що «у правовому житті суспільства відсутність законодавчого визнання такого гармонійного взаємозв'язку різних метаправових ціннісно-нормативних, організаційно-регулятивних і контрольних систем, дає змогу різним неосвіченим та користолюбним особам під прикриттям теорій так званого природного права та ліберально-демократичного обговорення юридичних проблем офіційно легалізувати споконвічно безбожні, аморальні, безсовісні та недостойні звання людини явища, які виходять від гріховної природи людини, мирської сусти або вбивчої нудьги. Такий підхід проявляється, наприклад, у законодавчому

потуранні таких побутових мерзенностей, як пияцтво, наркоманія, публічне лихослів'я, рекламована проституція, звідництво, гомосексуалізм, уявний безпечний секс, масові аборти, одностатеві шлюби, замовлені самогубства (евтаназії) і т.п.» [7, с. 24]. Звичайно ж, наведені соціальні аномалії самі по собі – вкрай негативні явища, проте відверте змішування «грішного з праведним» сприймається не як експертна оцінка, а як журналістський популізм, супроводжуваний ще й не зовсім зрозумілими звинуваченнями щодо «законодавчого потурання» зазначеним «мерзенностям».

Натомність, власну спробу концептуалізації сутнісної кризи у сучасному праві започатковує С. О. Сунегін. Ця криза, на думку ученого, має безпосереднє вираження, зокрема, у тому, що сучасне життя дедалі переконливіше свідчить про недостатність засобів лише державно-правового контролю, примусу і регулювання проблем соціальної й особистої безпеки, миру та порядку в суспільстві, неефективності багатьох, часом неправомірних, тобто таких, що суперечать основоположним морально-релігійним нормам та заповідям... [8, с. 143].

О. Самофалова цілком обґрунтовано пов'язує кризові процеси у праві з системною кризою державної влади [9]. Зазначені авторкою негативні процеси (зростаюча неповага політичних сил до інституту правосуддя та принципів верховенства права, нехтування законодавством на всіх рівнях влади – від органів місцевого самоврядування до президента та прем'єр-міністра) разом з іншими факторами є перешкодою проведення необхідних реформ – конституційної, судової, кримінальної юстиції, адміністративної. Це створило ситуацію, коли 70% усіх рішень судів у цивільних, господарських та адміністративних справах не виконуються [9, с. 193–195]. Причому, навіть після певної стабілізації влади у період з 2015 року, негативні тенденції у правовій сфері зберегли свою інерцію, і 2020 року виявили себе ще однією конституційною кризою [10]. У цілому ж, за роки Незалежності, в Україні кризові процеси фіксувалися у різних сферах юриспруденції:

Література

- 88

Ключові слова: право, юриспруденція, кризо-дискурс, концептуалізація, інструменталізація.

Ключевые слова: право, юриспруденция, кризис-дискурс, концептуализация, инструментализация.

Key words: law, jurisprudence, crisis-discourse, conceptualization, instrumentalization.

Дудченко Валентина Віталіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»
професор кафедри загальної теорії права та держави,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

ЛЕГІТИМАЦІЯ ТА ЛЕГІТИМНІСТЬ ПРАВА

«В ценностно-нормативном правопонимании выражена трансляция права через века и поколения с помощью правового менталитета, правовых институтов, правовых традиций, что даёт возможность проследить историческую обусловленность права, его моральную обусловленность и его соответствие традиционным религиозным основаниям.

Важно подчеркнуть, что ценностно-нормативная система всегда рассчитана на её признание народом, т.е. легитимацию, которая обеспечивает этой системе действенность и эффективность»
[1, с. 54].

Ю. М. Оборотов

Сучасна правова реальність формується під впливом суцільних змін, які виникають під впливом глобалізації та індивідуалізації суспільства. Як зазначає Ю. М. Оборотов, при цьому помітна не тільки наростаюча антропологізація і аксіологізація права, але й все більше його духовна спрямованість [1, с. 49]. На тлі того, що відбувається, звернення до дослідження проблеми легітиматії та легітимності права постає надзвичайно, на нашу думку, актуальним.

Слід зазначити, що дана проблема по-різному вирішується юридичному позитивізмі та в природно-правових ученнях. Так, у позитивізмі справедливість розуміється занадто вузько; вона отожднюється з управлінською волею держави і, відповідно, вищим тлумачем справедливості є державний законодавець. Те, що приписує закон, те й справедливе. Єдиним критерієм справедливості є сам